«مەسئۇد ئەپەندى» ناملىق رومانىنىڭ قىسقىچە بايانى

ھەببۇللا ئابلىمىت

«مەسئۇد ئەپەندى» تارىخىي روماندۇر. رومانداكى ۋەقەلىكلەرنىڭ كۆپ قىسمى بەدئىي توقۇلمدىن ئىبارەت بولۇپ، قالغان قىسمى بولسا، مەسئۇد ئەپەندىنىڭ قىزى گۈلتەكىن پەھلىۋان خانىم يازغان تۇرك تىلىدىكى «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىباشقانى مەسۇت سابىرى بايقوزى»، «دىر. مەسئۇد سابىرى بايقوزى ۋە ئەسەرلىرى» ناملىق كىتابلاردىن ۋە ھاشىر ۋاھىدى بىلەن سابىت ئۇيغۇر ئەپەندىلەر يازغان «مەسئۇد سابىرى بايقوزى» ناملىق ماقالىلاردىن پايدىلىنىپ يېزىلدى.

بۇنىڭدىن باشقا يەنە رومانداكى ئەخمەت كامال توغرىسىدىكى مەزمۇنلار ئەخمەت كامال ئۆزى يازغان «چىن ـ تۈركىستان خاتىرىلىرى»نامىلىق كىتاب مەنبە قىلىپ يېزىلدى. رومانىنىڭ «نەنجىڭ خاتىرىسى» ناملىق 7 ـ بابى بولسا، ئەيسا يۈسۈپ ئالىپتېكىن ئەپەندىنىڭ ھايات تارىخىغا بېغىشلاپ يېزىلغان «ئەسىر شەرقى تۈركىستان ئۇچۇن»ناملىق كىتابتىكى تارىخىي مەنبەلەر ئاساس قىلىپ يېزىلدى. دېمەكچىمەنكى، مەسئۇد ئەپەندى ئۇچۇن يېزىپ قالدۇرۇلغان تارىخىي تەزكىرىلەر ناھايىتىمۇ ئاز بولغانلىقى سەۋەبىدىن، رومانداكى تارىخىي بايانلارنىڭ كۆپ قىسمى بەدئىي توقۇلمىلاردىن تەشكىل تاپقان. شۇ ۋەجىدىن بۇ كىتاب تارىخ توغرىسىدا يېزىلغان مەخسۇس تارىخىي تەتقىقات ئەسىرى بولماستىن، بەلكى بىر تارىخىي رومانىدۇر.

بىز تارىخىي رومانىنى تارىخنىڭ دەل ئۆزى دەپ قارىۋېلىش ۋە تارىخىي رومان يازغۇچىسىنىڭ تۆھپىسىنى ئۇنىڭ مەلۇم تارىخىي ۋەقەلەرگە بولغان ساداقەتمەنلىكى نۇقتىسىدىن ئۆلچەپ تۇرۇپ، تارىخىي رومانلاردىن زوقلىنىش دەرىجىسىگە تەسىر يەتكۈزمەسلىكىمىز؛ تارىخىي رومانلاردىكى تارىخنىڭ چىنلىقى بىلەن يازغۇچى ئۆز تەپەككۇرىغا تايىنىپ توقۇپ چىققان بەدئىي توقۇلمىلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى توغرا چۈشىنىشىمىز؛ يازغۇچىنىڭ رېئال ۋە ئۆز ئىدىيىۋى ھېسسىياتلىرى ئارقىلىق ياراتقان بەدئىي ئەسەرلىدىن ئىستېتىك بىلىش پائالىيىتى ئارقىلىق بەدئىي زوق ئېلىش بىلەن بىرگە، تۇغرا ئەقلىي ھۆكۈمگە ئىگە بولۇشىمىز لازىم. شۇنىڭ ئۈچۇنمۇ مەلۇم تارىخىي دەۋرده يۈز بەرگەن ۋەقەلەرنى بەدئىي ئۇسلۇبتا تەسۋىرلەش ئارقىلىق شۇ دەۋرنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي تۈرمۇش ئەھۋالىدىن ۋە شۇ دەۋر خەلقىنىڭ پىسخىكىسىنى، ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى، ئىستېتىك قىممەت قاراشلىرىنى، جۇملىدىن ئىنقىلابىي كۆرەشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن رومان تارىخىي رومان دەپ ئاتالغان. شۇڭا تارىخىي رومان يازغۇچىسى ئۆزىنىڭ

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى
www.uyghurkitap.com

تارىخىي بىلىملىرىگە تايىنىپ تۇرۇپ، تارىخىي مەنبەلەرنى ئاساس قىلىپ، ئۆزىنىڭ بەدىئىي ماھارىتىنى ئىشقا سېلىپ، رېئالىستىك ئىجتىمائىي رومانلاردا بولىدىغان بەدىئىي ئوبراز يارىتىش ئۇسۇلىدىن ماھىرلىق بىلەن پايدىلىنىپ، تارىخىي رومانىنى رويابقا چىقىرىدۇ. تارىخىي رومانلاردىكى تارىخىي شەخسلەر بولسۇن ۋە ياكى يازغۇچى ئۆزى ياراتقان بەدىئىي ئوبرازلار بولسۇن، ئۇلارنىڭ دىيالوگلىرىدىكى خاسلىق، بايان، تىل ۋە تەسۋىرلەر رېئالىستىك ئىجتىمائىي رومانلاردىكىدەكلا مۇھىم بولىدۇ ۋە تارىخىي رومانىدىكى بەدىئىي توقۇلمىلار، تارىخچىنىڭ تارىخنى ئەينەن تەسۋىرلەش مېتودىغا زىت كېلىدۇ. ئەمما ئەنە شۇ بەدىئىي توقۇلمىلار تارىخىي رومانىدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپقاندىلا تارىخىي رومان شۇنچىلىك قىزىقارلىق، جەزبىدارلىق بولۇپ رويابقا چىقىدۇ، بۇنىڭ بىلەن كىتابخانلارنىڭ ئىستېتىك دىتى ئېشىپلا قالماي، يەنە تارىخىي تۇيغۇسى كۈچىيىپ، مىللىي روھى تىرىلىدۇ.

يەنە دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان شۇنداق مۇھىم بىر نۇقتا باركى، تارىخىي رومانلاردىكى تارىخىي پېرسونا‌ژلارنىڭ دىيالوگلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئېغىزىدىن چىققان سۆزلىرىنىڭ ھەممىسنى شۇ تارىخىي پېرسونا‌ژغا خاس، ئەينى چاغدىكى تارىخىي دەۋردە شۇ شەخس شۇنداق سۆزلەرنى قىلغان دەپ، قارىۋېلىش يەنىلا تارىخىي رومانغا بولغان نەزەرىيىۋى قاراشنىڭ سۇسلىقىدىن كېلىپ چىققان خاتالىقتۇر. چۈنكى تارىخىي رومان يازغۇچىسى ئۆزىنىڭ تارىخىي رومانلىرىدا تارىخىي پېرسونا‌ژلارنىڭ ئوبرازلىرىنى تېخىمۇ تىپىكلەشتۈرۈش ۋە تىرىك، جانلىق قىلىپ تەسۋىرلەش ئۈچۈن بەدىئىي تەپەككۇرىغا تايىنىپ توقۇلمىلاردا ئۆزىنىڭ ئۆي-پىكىرلىرىنى شۇ تارىخىي پېرسونا‌ژنىڭ ئېغىزى ئارقىلىق ئىپادىلەيدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇ جۈملە ۋە سۆزلەر شۇ تارىخىي پېرسونا‌ژنىڭ ھەقىقىي ئۆزىگە خاس بولغان جۈملە ياكى سۆزلەر ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن ئوقۇرمەنلەر بۇ جۈملە ۋە سۆزلەرنى ۋە ياكى توقۇلما ۋەقەلەرنى خاتا ھالدا شۇ تارىخىي پېرسونا‌ژغا خاس دەپ چۈشىنىپ قالماسلىقى لازىم. شۇڭا يۇقىرىدا قەيت قىلغىنىمىزدەك تارىخىي رومان يازغۇچىلىرى رومانىنىڭ بەدىئىيلىكىنى كۆچەيتىش ۋە مەزمۇنىنى تېخىمۇ بېيىتىش ئۈچۈن بەزى تارىخىي ۋەقەلەرنىڭ تەپسىلاتىغا قاتمال ھالەتتە سادىق بولۇپ كەتمەيدۇ. مانا بۇ تارىخىي كىتابلار بىلەن تارىخىي رومانىنىڭ تۈپ پەرقىدىن ئىبارەت.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا يېقىنقى زامان ئۇيغۇر تارىخى توغرىسىدا تارىخىي رومان يازماق ئەڭ مۇشەققەتلىك ئەقلىي ئەمگەكلەردىن بىرى ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، پۈتۈن بىر ئۇيغۇر تارىخى قان بىلەن ياشقا تولغان تراگېدىيەلىك تارىخ بولغانلىقى ئۈچۈن تارىخىي رومان يېزىش دېگەنلىك يازغۇچى ئۆز ئۆمرىگە ئۆزى پالتا چاپقانلىق بىلەن باراۋەردۇر. يازغۇچى مەلۇم بىر دەۋر تارىخىغا ئاتاپ رومان يازغاندا، رومان سۈژىتىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، ئۆز قەھرىمانلىرى بىلەن بىرگە مىڭ ئۆلۈپ، مىڭ تىرىلىدۇ، تەڭ يىغلاپ، تەڭ كۈلىدۇ. بۇ جەريانىدا ئۆزىنىڭ يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ، بىر سۆز، بىر جۈملە، بىر ئابزاس، بىر بەتتىن پۈتۈپ، ئاستا-ئاستا رومانىدىن ئىبارەت بۇ ئەبەدىي قەلئەنى رويابقا چىقىرىدۇ. ئەنە شۇ ھەيۋەتلىك قەلئەنىڭ پۈتۈشىگە ئەگىشىپ يازغۇچىمۇ ئاستا-ئاستا كۈچ-قۇۋۋىتىدىن قالىدۇ، قارا چاچلىرى قاردەك ئاقىرىدۇ، نۇرلۇق كۆزلىرى تورلىشىدۇ، قوللىرى تېلىپ، بەللىرى مۈكچىيىدۇ. بۇ توغرىسىدا يازغۇچى جورج

ئەۋلاد گۈزەللىمىسى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ئورۇپل كەسكىن قىلىپ مۇنداق دېگەن: «بىر كىتاب يېزىش تولىمۇ قورقۇنچلۇق، ئادەمنىڭ جۇلقىنى چىقىرىۋېتىدىغان ئەقلىي ئەمگەكتۇر، بۇ خۇددى ئازابلىق كېسەلنىڭ ئاغرىقىنى چەككەنگە ئوخشايدۇ».

بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى پۈتۈن بىر مىللەتنىڭ ئازابلىق ئىگراشلىرىغا ھەمنەپەس بولۇۋاتقان ۋە ئېغىر بەدەل تۆلىگەن، شۇنداقلا ھېلىھەم تۆلەۋاتقان ئاۋانگارتلاردۇر. دەرۋەقە، يېزىقچىلىق شۇنداق مۇشەققەتلىك ئەقلىي ئەمگەك ئىكەنلىكى پۈتۈن ئالەمگە ئېنىق تۇرۇقلۇق، يازغۇچى يەنە قولىغا قەلەم ئالىدۇ. چۈنكى ۋىجدان ۋە پاك روھ ئۇلارغا شۇنداق قىلغۇزىدۇ. ئەنە شۇ ۋىجدان بىلەن پاك روھ يازغۇچىنىڭ روھىي جەھەتتىن ئازاد بولۇشىغا تۈرتكە بولىدۇ. شۇ ۋەجىدىن ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى ھەربىر رومانىنى يېزىپ پۈتتۈرگەندە، تارتقان جاپالىرىنى ئۇنتۇپ، روھىي جەھەتتىن بۇرۇنقىدىن يەنە بىر بالداق يۇكسىلىپ ماڭغان. دېمىسىمۇ ئەدەبىيات ئەركىن تەپەككۇر قىلىشنىڭ بەدىئىي قىممىتى بولغاچقا، يازغۇچى ئەنە شۇنداق روھىي ئازادلىق ئىچىدە، يەنىلا ئۆز بەختىنى تاپقان بولىدۇ. ھەقىقىي بىر يازغۇچى بولۇش ئۈچۈن مادداي دۇنيانىڭ بويۇنتۇرۇقىدىن قۇتۇلۇپ، ئۇنىڭغا بېقىنماي، ئۆز روھىي دۇنياسى ئىچىدە ياشىيالىسا ۋە جاپالىق ئىجادىيەت تۇرمۇشىدىن ھۇزۇر ئالالىسا، چوقۇم بىر كۈنى ئۆز ئەسەرلىرى ئارقىلىق سۆيۈلۈشكە مۇيەسسەر بولغان ياخشى يازغۇچى بولۇپ قالىدۇ. بۇنداق يازغۇچى ئەدەبىياتقا ئۆزىنى بەخشەندە ئەتكەن ۋە قالغان پۈتۈن ئۆمرىنى ئەدەبىياتقا بېغىشلىغان بولىدۇ. بولۇپمۇ بىزدەك مۇساپىرچىلىقتا ياشاۋاتقان يازغۇچىلار ھىجران دەرتلىرى بىلەن ۋىسال لەززىتىنىڭ مەناسىنى تولۇق چۈشەنگەن بولىدۇ. شۇ ۋەجىدىن، ھىجرەتتىكى ئۇيغۇر يازغۇچىلارنىڭ دۇئاسى ئۆلمەستىن ئاۋۋال يېزىشنى پىلانلىغان ئەسەرلىرىنى يېزىۋېلىشنى ئۇلۇغ ئاللاھتىن تىلەشنى مەزمۇن قىلغان بولىدۇ.

ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى رومان يازغاندا پەقەت سەنئەتنىلا مەقسەت قىلىپ رومان يازغان ئەمەس. ئۇلار ئۆز رومانلىرىدا ئاجايىپ ئىستېتىك قىممەت، ئىجتىمائىي قىممەت، ماددىي قىممەت ۋە مەنىۋىي قىممەت يارىتىشنى مەقسەت قىلغانىدەك كۆرۈنسىمۇ، ئەسلىدە ئۇلارنىڭ ھەققىي مۇددىئاسى تارىخىي قىممەت ۋە سىياسىي قىممەت يارىتىشتۇر. يەنى تارىخىي قىممەت دېگىنىمىزدە، يازغۇچى ئۆزى ئۆگەنگەن تارىخىي بىلىمى بىلەن تەسەۋۋۇر كۈچىگە تايىنىپ توقۇغان بەدىئىي توقۇلمىلىرى ئاساسىدا رومان يازغان. بۇ ئارقىلىق يازغۇچى ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئۆتمۈشتە قىلغان ئىشلىرىنىڭ ھېكايىسىدىن ۋەقە ۋە ھادىسىلەرنىڭ ئەسلى ماھىيىتىنى تونۇپ، ھەقىقىي پاكىتلارنى قېزىپ چىقىپ، ئەۋلادلارغا قالدۇرۇش ئۈچۈن تىرىشقان. بۇنىڭ بىلەن ئەۋلادلارنىڭ ئەنە شۇ تارىختىن ئىبرەت ئېلىپ، خاتالىقلارنى قايتا تەكرارلىماسلىقىغا يول كۆرسىتىپ بەرگەن. ئەبەدىي سىياسى قىممەت دېگىنىمىزدە ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى ئۆزلىرىنى ئۇنداق ياكى مۇنداق نىقاپلار بىلەن نىقاپلاپ ئەسەر يازغان بولسىمۇ، يەنىلا ئەسىرىگە ئۆزىنىڭ سىياسى مۇددىئاسىنى سىڭدۈرۈۋەتكەن. شۇ سەۋەبتىن ئۇيغۇر رومانلىرى ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ مىللىي روھىنىڭ شەجەرىسى ۋە مەۋجۇتلۇقىنىڭ نامايەندىسى بولۇپ كەلمەكتە، ھەمدە ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرى ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇغاندا ئىستېتىك زوق ۋە تارىخىي بىلىمنى قوربان قىلمۇەتمەي تۇرۇپمۇ، سىياسىي ئاڭغا ئىگە بولماقتا. دېمەك، ئۇيغۇر رومانلىرى ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ بەدىئىي ئىجادىيەت سەمەرىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن مىللىتىمىزگە غايىۋى كۈچ

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى
www.uyghurkitap.com

بېغىشلاپ، مىللىي روھنىڭ يۈكسىلىشىگە تۈرتكە بولماقتا، شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئانا تىلىمىزنىڭ يوقىلىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، مىللىتىمىزنى ئانا تىلدا تەپەككۇر قىلىشقا ئۈندەپ، ئانا تىلنى قوغدىغۇچىلىق رولىنى ئۈستىگە ئالماقتا.

ئۇيغۇر رومانلىرى ئۆز نۆۋىتىدە يەنە مىللىي ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىچىدىكى دەۋر روھىنى ئىپادىلەيدىغان ئەڭ يۈكسەك ژانىر ۋە ئۇيغۇر سەنئىتى، مەدەنىيىتى، ئىجادىيىت تارىخىنىڭ بايىلقىنى ئاشۇرىدىغان بىردىن ـ بىر قورال ھېسابلىنىدۇ. تارىختىن بۇيان ئۇيغۇر يازغۇچى ـ شائىرلىرى ئۆز دەۋرىنىڭ ئاۋانگارت قوشۇنى بولۇپ كەلدى. ئۆز خەلقىنىڭ ھاياتىنى تېما قىلىپ ئەسەر يازدى. خەلقنىڭ ئازاب ـ ئوقۇبىتى، شادلىقى ۋە ئۈمىدىگە ئورتاق بولدى. ئۇيغۇر يازغۇچى ـ شائىرلىرى ئۆز خەلقىنىڭ ئوي ـ پىكىرلىرىنى بايان قىلغۇچى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۆز خەلقى تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنىپ كەلدى. شۇڭا يازغۇچى ـ شائىرلارنىڭ ئورنى ئۇنىڭ ئۆز خەلقىگە بولغان مۇناسىۋىتە نورمىلىرى بىلەن ئۆلچىنىپ كەلدى. ئۇيغۇر يازغۇچى ـ شائىرلارنىڭ ھاياتى خەلقنىڭ ھاياتى، ئۆز خەلقنىڭ مەنىۋى ۋە تارىخىي ھاياتى. بىر جۈملە سۆز بىلەن خۇلاسلىگەندە، ئۇيغۇر يازغۇچى ـ شائىرلىرى ۋەتەنگە ۋە مىللەتكە ئەبەدىي سادىق بولغان ئۆزىنى تونۇشنى بىلىپ، ئۆزىنى قەدىرلىگەن جەڭگىۋار ئەقلىي قوشۇندۇر.

ھازىرقى تراگېدىيەلىك رېئاللىقىمىزغا نەزەر تاشلايدىغان بولساق، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا بۆھران خاراكتېرلىك ئۆزگىرىشلەرنىڭ بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرىمىز. ھەممىمىزگە مەلۇم بولغىنىدەك، ۋەتەن ئىچىدە نەشىردىن چىقىۋاتقان ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ سانى شۇنچىلىك ئاز بولغىنىغا قارىماي، ھەقىقىي ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا ۋەكىل بولغۇدەك سالاھىيەتتىن بەكمۇ يىراق. مەيلى يېزىلىۋاتقان شېئىرلار بولسۇن، مەيلى پروزا ئەسەرلىرى بولسۇن ۋە ياكى تەرجىمە ئەسەرلىرى بولسۇن، ھەممىسى دېگۈدەك خىتاي ئەدەبىياتىغا مايىل بولغان شالغۇت ئەسەرلەردۇر. ۋەتەن ئىچىدىكى يازغۇچىلار قوشۇنى سىياسىي بوران ـ چاپقۇنلاردا پۈتۈنلەي ۋەيران بولدى، ساق قالغانلىرىغا بولسا ئۇششۇك تەگدى. بۇلاردىن نۆۋەتتىكى ۋەزىيەت ئاستىدا قانائەت ھاسىل قىلغۇدەك نەتىجىلەرنى كۈتۈش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ۋە يازالايدىغانلارنىڭ ئۆز كۆڭۈللىرىدىن كەچكەنلىرىنى يېزىشمۇ مۇمكىن ئەمەس.

نۆۋەتتە ۋەتەن سىرتىدىكى مۇھاجىرەت ئەدەبىياتىغا قارايدىغان بولساق، بارماق بىلەن سانىۋالغۇدەكلا يازغۇچى ۋە شائىرلار بار. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ ئاۋانگارت قوشۇن يەنىلا شائىرلار. ئۇلار ئۆز شارائىتىنىڭ يار بېرىشچە شېئىر كىتابلارنى نەشر قىلدۇرماقتا ۋە باشقا تىللاردا نەشر قىلدۇرغان شېئىر كىتابلارنىڭ سانىمۇ خېلى بار. ئەمما پروزا قاتارلىق باشقا ژانىرلاردا ئەسەر يېزىۋاتقانلار يوق دېيەرلىك، يازىدىغانلار بار دېگەندىمۇ يازغان ئەسەرلىرىنىڭ سۈپىتى ئۆلچەمدىن يىراق، ئەلۋەتتە مەنمۇ بۇنىڭ ئىچىدە. ئەمما شۇنداق بولۇشىغا قارىماي تىرىشىۋاتىمىز. ھېچقانداق بىر ئورگان ۋە تەشكىلاتنىڭ ياردىمى كۈچىگە تايانماي ئەسەر يېزىپ، ئۆز ئىقتىسادىمىز بىلەن نەشردىن چىقىرىۋاتىمىز. ئەمما يەنىلا يىلدا چىقىۋاتقان بىرەر پارچە رومان ۋە ياكى باشقا كىتابلارنى سېتىۋالىدىغان ئادەمنىڭ تايىنى يوق. يازغۇچى ۋە شائىرلارنىڭ مېڭىر مۇشەققەتتە يېزىپ نەشردىن چىقارغان ئەسەرلىرى خارلىنىپ قىلىۋاتىدۇ. بۇ كىتابلار خارلاندى دېگەنلىك ئانا

ئەۋلاد گۈزىيىمىسى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

تىل خارلاندى دېگەنلىك، مىللىي ئەدەبىيات خارلاندى دېگەنلىك، مىللىي روھ خارلاندى دېگەنلىك بىلەن باراۋەر. ئەگەر مۇشۇ ھالەت يەنە داۋام قىلسا 15 ۋە 20 يىلدىن كېيىن ئانا تىلدا كىتاب يازىدىغان يازغۇچى ـ شائىر قالمايدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى پۈتۈنلەي يوقلىدۇ. مانا بۇ بىزنىڭ باش قاتۇرىدىغان مەسىلىرىمىزنىڭ مۇھىم بىر قىسمى. نۆۋەتتە ۋەتەن ئىچىدە يازغۇچىلىرىمىز تېخى يېزىپ بولالمىغان ۋە يازاي دېسىمۇ ئىمكانىيەت يار بەرمەۋاتقان تېمىلار بەكمۇ كۆپ. ئەنە شۇ تېمىلار توغرىسىدا رومان يېزىپ قالدۇرۇش بىز ئۈچۈن بەكمۇ مۇھىم، مەيلى تارىخىي تېمىلاردا بولسۇن ۋە ياكى تەسەۋۋۇر دۇنيارىمىزدىن تاللاپ ئېلىنغان تېمىلاردا بولسۇن، رومان يېزىش بىز يازغۇچىلارنىڭ نۆۋەتتىكى باش تارتىپ بولالمايدىغان بۇرچىمىزدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن كۇندىلىك خىزمىتىمنىڭ سىرتىدىكى بوش ۋاقىتلاردىن پايدىلىنىپ رومان يېزىشنى داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتىمەن ۋە نۆۋەتتە ئىككىنچى تارىخىي رومانىم «مەسئۇد ئەپەندى» نامىلىق رومانىنى يېزىپ پۈتتۈرۈپ، نەشىر قىلىشقا بەردىم، ئاللاھ خالىسا مۇشۇ يىلنىڭ ئاخىرىغىچە نەشىردىن چىقىدۇ. بۇ رومان جەمئىي تۆۋەندىكىدەك توققۇز بابتىن تەركىپ تاپقان:

1 ـ باب: «مەسئۇد». بۇ بابتا مەسئۇد ئەپەندىنىڭ تۇغۇلىشىدىن تارتىپ، ئۆسمۈرلۈك دەۋرلىرىگىچە بولغان ئارىلىقتىكى باللىق چاغلىرى ئىمكانقەدەر گۈزەل ئەدەبىي تىل بىلەن بايان قىلىنغان.

2 ـ باب: «ئىستانبۇل خاتىرىلىرى» نامىلىق باب بولۇپ، بۇ بابتا مەسئۇد ئەپەندىنىڭ ئىستانبۇلدىكى ئوقۇش جەريانىدا بېشىدىن ئۆتكەن كەچۈرمىشلىرى بايان قىلىنغان.

3 ـ باب: «يۈرتۇم» نامىلىق باب بولۇپ، بۇ بابتا مەسئۇد ئەپەندىنىڭ يۈرتقا قايتىپ كېلىش جەريانى ۋە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يېزىسىدىكى ئۆزگىرىشلەر تەسۋىرلەنگەن.

4 ـ باب: «ئۇسۇل جەدىت» دېگەن باب بولۇپ، بۇ بابتا مەسئۇد ئەپەندىنىڭ غۇلجا يېقىنقى زامان تارىخىدىكى ئەڭ چوڭ ئىسلاھاتلاردىن بىرى بولغان يېڭى مائارىپقا قوشقان تۆھپىسى ۋە بۇ جەريانىدىكى جاپالىق ئىزدىنىشلىرى، بۇ يولدا دادىللىق بىلەن ئوتتۇرىغا قويغان يېڭى ئىدىيە ۋە پىكىرلىرى، ھەمدە مۇتەئەسسىپ جاھىل كۈچلەرنىڭ ئۇنىڭغا ئۆكسۈمەي قىلغان تىل ـ ئاھانەت ۋە تۆھمەتلىرى بايان قىلىنغان.

5 ـ باب: «بىئارام ھىجران». شۇ زامانلار غۇلجىنىڭ ھەممە يەرلىرىنى زەھەرلىك ئوتلار قاپلاپ كەتكەن چاغ بولغاچقا، مەسئۇد ئەپەندىدەك بىر گۈلنىڭ پورەكلەپ ئېچىلىشىغا يول قويۇلمايدۇ. ئاخىرى مەسئۇد ئەپەندى ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى تۆھمەتكە ئۇچراپ، قولغا ئېلىنىپ زىندانغا تاشلىنىدۇ ۋە ئۇلارنى ئۇرۇمچىگە يالاپ ئېلىپ ماڭىدۇ. بۇ جەريانلارنى يۇقىرى ئەدەبىي ماھارەت بىلەن تەپسىلى بايان قىلىنىشقا تىرىشىلدى.

ئەۋلاد گۈزەللىمىسى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

6 ـ باب: «سەرسان روھ». بۇ بابتا مەسئۇد ئەپەندىنىڭ سۇرگۇنىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىنكى غۇلجىدىكى پائالىيەتلىرى ۋە غۇلجىغا كەلگەن ئەيسا يۈسۈپ بەگ بىلەن بولغان سۆھبەتلىرى ۋە نائەھلىلىكتە ئۇچىغا چىققان ياۋۇز ئەبىلەخىلەرنىڭ دەستىدىن غۇلجىدىن قېچىشقا مەجبۇر بولۇش جەريانلىرى بايان قىلىنغان.

7 ـ باب: «بىۋەتەن». بۇ بابتا مەسئۇد ئەپەندىنىڭ نەنجىڭدىكى سياسىي كۆرەشلىرى بايان قىلىنغان.

8 ـ باب:«غۇلجىنىڭ ياز كۈنلىرى». بۇ بابتا مەسئۇد ئەپەندىنىڭ نەنجىڭدىن ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىنكى غۇلجا سەپىرى ۋە غۇلجىدا ئېلىپ بارغان پائالىيەتلىرى بايان قىلىنغان.

9 ـ باب: «ۋەتەن گۈۋاھ». بۇ بابتا مەسئۇد ئەپەندىنىڭ ئۆلكە رەئىسى بولغاندىن كېيىنكى خىزمەتلىرى ۋە ئۆلكە رەئىسلىكتىن ئېلىپ تاشلانغاندىن كېيىنكى روھى دۇنياسىدىكى ئۆزگىرىشلەر ۋە ئاخىرىدا كوممۇنىستلار تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغانلىقى ۋە ئۆلتۈرۈلۈش جەريانلىرى تەپسىلى بايان قىلىنغان.

مەن «مەسئۇد ئەپەندى» ناملىق تارىخىي رومانىدا تارىخىي چىنلىققا مەسئۇلىيەتچانلىق تۇيغۇسى بىلەن ئالاھىدە مۇئامىلە قىلىش بىلەن بىرگە يەنە ئۆزۈم توقۇغان بەدىئىي توقۇلمىلارغىمۇ ئالاھىدە ئورۇن بەردىم. بۇ ئارقىلىق رومانىنىڭ ئىستېتىكىلىق شەكىل ۋە مەزمۇنىنى بېيىتىشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلدۈم. مانا مۇشۇ ئۇسۇل بويىچە مىللىي قەھرىمانلىرىمىزنىڭ شانلىق ھاياتىنى مەيلى مەزمۇن جەھەتتە بولسۇن، مەيلى بەدىئىيلىك جەھەتتىن بولسۇن، كونكرېتلاشتۇرۇپ ئىپادىلىدىم. بولۇپمۇ بۇ رومانىدا مىللىي قەدىرىيەتنى ئەدەبىياتتا، يەنى رومانىدا ئەكس ئەتتۈرىدىغان قىلىشقا تىرىشتىم.

رومانىدا بەدىئىيلىك بىلەن مەزمۇن، مەزمۇن بىلەن تارىخ، تارىخ بىلەن ئىستېتىكىلىق قىممەت بىربىرىگە باغلىنىپ كەتكەن دەپ قارايمەن. بۇ رومان بولسا،تارىختىكى غەلىبىلىرىمىزنى، ئۆكۈنۈشلىرىمىزنى ۋە گاڭگىراشلىرىمىزنى، كۆرەش ئىرادىمىزنى، ئۆزىمىزنىڭ ساپ ئۇيغۇر تىلىدا بايان قىلغان تارىخىي رومانىدۇر. بىز ئۇچۇن بۇ رومانىنىڭ يەنە بىر قىممىتى دەل ئانا تىلىمىزدا يېزىلغانلىقىدۇر. ئۇيغۇر كىتابخانىلىرى بۇ خىلدىكى ئۇيغۇرچە رومانلارنى ئوقۇشتىن ۋاز كەچمەسلىكى لازىم. تارىخنى ھەققىي ئۆگەنمەكچى بولغان كىشى رومان ئوقۇشى لازىم. بۇ سۆزنى ئوقۇغان كىشى تارىخ بىلەن رومانىنىڭ نېمە مۇناسىۋىتى بار؟ دېگەن سوئالنى سورىشى مۇمكىن. مېنىڭچە، ئەلۋەتتە مۇناسىۋىتى بار. مەن بۇ يەردە رومان دەپ نوقۇل ھالدا تارىخىي رومانىنلا كۆزدە تۇتۇۋاتقىنىم يوق. ھازىرقى دەۋر ئومۇمىيۈزلۈك ئېيتقاندا بىز ئۇچۇن پارلاق بولمىغان بىر دەۋردۇر. يۇقىرىدا ئېيتىلغىنىدەك بىزدە ئانا تىلىدا يېزىلىۋاتقان رومان يوق دېيەرلىك، شۇنداق ئىكەن بىرەر رومان نەشىردىن چىقسا ئەلۋەتتە چوقۇم ئەتىۋارلاپ ئوقۇشىمىز لازىم. بىز

ئەۋلاد گۈزەللىمىسى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بىر روماننى ئوقۇغىنىمىزدا يازغۇچىنىڭ سۆزلىرى خۇددى ھازىرقى ئىشلارنى دەۋاتقاندەكلا ھېس قىلىمىز. بۇ نۇقتىدىن قاراپ شۇنى ھۆكۈم قىلىمىزكى، يازغۇچى يەنە بىر جەھەتتىن ئېيتقاندا شۇ دەۋرنىڭ تارىخىنىلا يازماي بەلكى يەنە ھازىرقى ئىشلارنىڭ ۋە كېلەچەكتە يۇز بېرىدىغان ئىشلار تارىخىنىڭمۇ يازغۇچىسىدۇر.

گەرچە روماندىكى ۋەقەلەر توقۇلما بولسىمۇ، ئەمما ئاشۇ بەدىئىي توقۇلمىلار ئارقىلىق ئالدىن كۆرەر يازغۇچىلار كەلگۈسىگە بولغان پەرەزلىرىنى شۇ دەۋردىكى چىنلىققا ۋە رېئاللىق تايىنىپ تۇرۇپ يازىدۇ. يازغۇچى رېئاللىقتىن قوبۇل قىلىنغان ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى تەپەككۇر قىلىپ، تەسەۋۋۇر قىلىپ، ئەقلىي خۇلاسە چىقىرىپ شۇ دەۋردىكى تارىخقا ۋە كەلگۈسىگە بولغان قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر بىر رومان ئوقۇغىنىمىزدا شۇ دەۋرنىڭ تارىخىنى بىلەلەيمىز ۋە كەلگۈسىنى كۆرەلەيمىز. مانا بۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا، يازغۇچى بىر تارىخچىنىڭ ۋەزىپىسىنىمۇ ئورۇندىغان بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىنسان بىردىنبىر ۋە يېگانە يېزىق بىلەن دۇنيانى شەرھىلىگۈچى قامۇس. ئىنسان بۇ قامۇسلۇق خۇسۇسىيىتىنى رومان ئارقىلىق نامايەن قىلالايدۇ. ياخشى يېزىلغان بىر رومان مەنىۋىي مەدەنىيەتىنىڭ تۈۋرۈكى بولالايدۇ ۋە ئىنسان روھىيىتىنىڭ تۈگىمەس بۇلىقى ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى رومان تارىخىمىزنى ئۆگىتىدۇ، ھەقىقەتنى تەكرارلاپ ئەسكە سالىدۇ؛ شۇنداقلا مەنىۋىي قىياپىتىمىزنى، تۇرمۇش ئادىتىمىزنى، مۇھىتىمىزنى، كىشىلىك مۇئامىلە يوسۇنلىرىمىزنى گۈزەل ئەدەبىي تىل بىلەن ئىبارىلەپ ئىستېتىك ھەۋىسىمىزنى قوزغاش ئارقىلىق مەنىۋى قىياپىتىمىزنى ئۆزگەرتىشكە ئۇندەيدۇ. رومان كىشىلىك قاراش، ئەخلاق ۋە سىياسىي ئىدىيىۋى تەربىيىنىڭ مۇھىم دەرسلىك قامۇسى. روماننىڭ تەربىيىۋى رولى ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتكە ئىگە. ئۇ بىۋاستە لېكسىيە سۆزلەش، مەجبۇرى ۋاستىلەرنى قوللىنىش، دىداكتىك ۋەز-نەسىھەت ياكى تەنقىدىي تەربىيە بېرىش قاتارلىق ئۇسۇل بىلەن ئىش كۆرمەيدۇ. روماننىڭ تەربىيىۋى رولى تولىراق ھەرقايسى تۈر ۋە ژانىرلاردىكى سەنئەت ئەسەرلەرنىڭ ئېستىمالچىسى ھېسابلىنىدىغان كىتابخانلارنىڭ ئۆز قەلبى، ئىرادىسى، ئىش-ھەرىكىتى، ئارزۇ-ھەۋىسىنىڭ قانداقلىقى توغرۇلۇق ئۆز-ئۆزىنى بايقاپ بىلىش، باشقىلاردىن ئىبرەت ئېلىش ئۇسۇلى بىلەن ئېلىپ بېرىلىدۇ. بۇ ئادەتتىكى مەنتىقىلىق ئىبارىلەر ۋاستە قىلىنغان تەربىيىدىن ئۆزىنىڭ كۈچلۈك ئوبرازلىقلىقى، مەجازىلىقى، رىتىمدارلىقى، ھېسسىياتچانلىقى بىلەن پەرقلىنىپ، كىتابخاندا كۈچلۈك ھاياجان قوزغايدۇ. ئۆز-ئۆزىنى باھالاش، ئۆزىنىڭ ئىش-ھەرىكىتىگە بولغان ھەق-ناھەقلىق قارىشىنى تىكلەش روماننىڭ تەربىيىۋى رولى ۋە ئەمەلىي تەسىرىنىڭ ئاساسىي تەلىپىدۇر. ئەلۋەتتە، روماننىڭ بۇ تەربىيىۋى تەسىرى بەدىئىي ئەسەرنى تەلقىن قىلىش، تەشۋىق قىلىش بىلەن كۈچىيىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە رومان پۈتۈن بىر مىللەتنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش، سەپەرۋەرلىككە كەلتۈرۈش ئىقتىدارىغا ئىگە. بۇ ئەدەبىياتنىڭ جامائەتچىلىك-ئالاقە جەھەتتىكى ئىجتىمائىي كۈچ بىلەن ماددىي كۈچ ھاسىل قىلىش ئىقتىدارىغا قارىتىلغان. دېمەك ئەدەبىيات غايەت زور ئىجتىمائىي، مەنىۋى، غايىۋى، تارىخىي ئىنفورماتسىيە. ئۇ شەخسلەر، مىللەتلەر، دۆلەتلەر ئارىسىدىكى ھەتتا قەدىمكى كىشىلەر بىلەن ھازىرقى زامان كىشىلەر ئارىسىدىكى ئۆزارا چۈشىنىش، يېقىنلىشىش، تەسىر ئۆتكۈزۈشنىڭ غايەت زور مەنىۋى كۆۋرۈكى.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بولۇپمۇ رومان ئىدىئولوگىيە شەكىللىرىنىڭ بىر تۈرى ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى ئۇ ئاۋام-خەلقنىڭ ئىدىيەسىنى ئەكس ئەتتۈرۈش بىلەن بىرگە ئىنسانپەۋەرلىك، تەرەققىيپەرۋەرلىك، خەلقچىللىق، گۈزەل كەلگۈسى ھەققىدىكى ئىنتىلىشلەرنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان ئاساستا شۇ ئىدىيەلەرنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. رومان بىر مىللەتنىڭ مۇئەييەن بىر دەۋردىكى رېئال ھاياتنىڭ مېخانىكىلىق ئىپادىسىدەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇ بىر ئالەمشۇمۇل تارىخىي مەدەنىيەت يارىتىش جەريانىنىڭ بىر قىسمىدۇر. يەنە رومانىدا مىللىيلىك بىلەن خەلقئارالىق ۋە ئەنئەنە بىلەن زامانىۋىلىق ھەمىشە بىر-بىرىگە ئۆتۈشۈپ كەتكەن، مەزمۇن بىلەن بەدىئىيلىك زىچ باغلانغان ۋە بىلىم بىلەن سەنئەت بىر-بىرىگە كىرىشىپ كەتكەن بولىدۇ. رومانىنىڭ قىممىتى دەل مۇشۇ سەنئەت بىلەن بىلىمنىڭ گىرەلىشىپ كېتىشىدە.

قاچاندۇر يازغۇچى قولىغا قەلەم ئېلىپ بىر رومانىنى يېزىشقا باشلىغان چاغدا، ئۇ يازغۇچى جىددىي ئېقىنغا ئۆزىنى تاشلىدى دېگەنلىك بولىدۇ ۋە بۇ جىددى ئېقىن يازغۇچىنى ئۆزىمۇ ئويلاپ باقمىغان ئاجايىپ تەسەۋۋۇر قاينامىلىرىغا سۆرەپ ئەكىرىپ، ئاجايىپ ئەسەرلەرنىڭ رويابىقا چىقىشىغا سەۋەبچى بولىدۇ. ھەقىقىي ئەدەبىي رومان ھەقىقىي رېئاللىق بولمىسمۇ، پەقەت ۋە پەقەتلا ئاشۇ رېئاللىقتىن، ئۇنىڭ مۇھەببەت ۋە گۈزەللىكىدىن، ئېقتىراسىدىن ئىلھام ئېلىپ ۋە شۇنىڭدەك تراگىدىيەلىرىدىن ئىزتىراپ چېكىپ يېزىلىدۇ. بىراق بۇ رېئاللىق يازغۇچىنىڭ بەدىئىي تەپەككۇرى ئارقىلىق ئۇيغۇنلىشىدۇ.

مېنىڭچە كۆپلىگەن يازغۇچى ئوقۇرمەنلەرنىڭ بارماقلىرىنىڭ رومان بەتلىرىنى سىلىغانلىقىنى ۋە تەسىرلىك جۈملىلەر ئۈستىدە بىر لەھزە تۇرۇپ قېلىشلىرىنى ئويلىغىنىدا، يېزىشنى پىلانلىغان رومانلىرىغا ئۆمرۈم يېتەمدىغاندۇ دەپ تەشۋىش ئىچىدە قىلىپ، ئىزتىراپ چېكىدۇ، ۋاقىتنىڭ قىسلىقىدىن جىددىيلىشىدۇ. بولۇپمۇ مەن يېزىقچىلىقىنى ئۆز خىزمىتىمنىڭ سىرتىدىكى بوش ۋاقىتلاردىن پايدىلىنىپ قىلىدىغانلىقىم ئۈچۈن، ھاياتىم شۇنچىلىك جىددىچىلىك ئىچىدە ئۆتۈۋاتىدۇ. بەجايىكى تۇخۇمدىن چىقىش ئالدىدا تۇرغان چۈجىدەك مېڭەمنىڭ ئىچىنى چوقۇلاۋاتقان ئوي-پىكىرلىرىم بىلەن نازۇك ھېس-تۇيغۇلىرىمنىڭ قوشۇلۇپ كېتىشىدىن ھاسىل بولغان تەسەۋۋۇر دۇنياىمدا رومانىغا خۇرۇچ بولغۇدەك ۋەقەلىكلەر بەكمۇ كۆپ، ئەمما يېزىشقا ۋاقىت يوق.

تولستوي مۇنداق دېگەن ئىكەن: «ئىنسانلارغا ئەڭ ئادىل شەكىلدە تەقسىم قىلىنغان نېمەت ئەقىلدۇر. چۈنكى ھېچكىم ئۆزىنىڭ ئەقلىدىن نارازى ئەمەس» مەن بۇ سۆزگە قوشۇمچە قىلىپ مۇنداق دەيمەن- ئىنسانلارغان ئەقلىدىن باشقا ئەڭ ئادىل تەقسىم قىلىنغان يەنە بىر نېمەت بار، ئۇ بولسىمۇ ۋاقىت. چۈنكى بىر كۈن پۈتۈن ئىنسانلار ئۈچۈن ئوخشاشلا 24 سائەتتۇر. ئەنە شۇ ھەممىمزگە ئوخشاش تەقسىم قىلىنغان بىر كۈنلۈك ۋاقىتتىن قانداق پايدىلىنىش ھەر كىمنىڭ ئۆزىگە باغلىق. يېزىقچىلىق ئەڭ كۆپ ۋاقىت كېتىدىغان ئەقلىي ئەمگەك. ئۇنىڭ ئۈچۈن ۋاقىت مەن ئۈچۈن كۆكتىكى قۇياشتەك ببىاھا ۋە يازماقچى

ئەۋلاد گۈزەللىكى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بولغان رومانلىرىم كۆزۈمگە يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئالتۇن قىرغاق. ئانا تىل شەربەتلىرىنىڭ تامچە ـ تامچە تېمىشىدىن پۈتكەن لەززەتلىك جۈملىلەر ئارقىلىق يېزىلغان «مەسئۇد ئەپەندى» ناملىق بۇ تارىخىي رومان ئوقۇرمەنلەرگە تارىخىي ۋە سىياسىي بىلىم ئاتا قىلىش بىلەن بىرگە ئىستېتىك جەھەتتىن بۆشۈك بىلەن ھەپىلەشكەن ئانىنىڭ ئېيتقان ئەللەي ناخشىسىدەك ھۇزۇر ئاتا قىلغۇسى.

26. 06. 2022، گېرمانىيە ـ ميۇنخېن

ئەۋلاد گۇرۇپىسى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى